

A kritika századában

„A kritika századában élünk. Aggodalommal vagy lelkesülten, megjatszott belenyugvással vagy nem rejtett meggyőző szándékkal ejtjük ki vagy olvassuk ezt az explicit vagy a sorok közé bújtatott mondatot, miközben a módszerek és rendszerek, értékelések és vélemények elszaporodásának vagyunk tanúi, olyannyira, hogy ma már odajutunk: több kritikát olvasunk, mint verset, több metairódmalmat, mint irodalmat“ — jellemzi a korhangulatot, kritika és „szépirodalom“ mai viszonyát Marian Papahagi a *Tribuna* 1975. 33. számában (*Critica și „intelegererea“ operelor*). Ugyanitt a tehetséges kolozsvári költő és kritikus, Ion Pop a neves párizsi kritikussal, Jean-Pierre Richard-ral készített interjúban kérdez rá az irodalom-bírálat és irodalommagyarázat mai helyzetére. Richard szerint mostanában nemigen vádolják meg a kritikát azzal, hogy az irodalom parazitája; „ez a XIX. századra jellemző ellenvetés volt, különösen abban a pillanatban, amikor az irodalmat a génusz robbanásaként határozták meg: az alkotók zseniálisak voltak, a kritikusok pedig — élőködők. Most viszont, azt hiszem, ez a zsenielmélet annyira lejáratos, hogy szinte már nem is beszélnek a szerzőről, hanem ellenkezőleg, minden alkotó műben a jelenlévő kritikai részt emelik ki. Modernségünk nagy istenéről, Mallarméről azt mondják, hogy ő az első kritikus is. [...] Az egyik modern közhely szerint már nincsenek is alkotók, csak kritikusok... Azt mondják, hogy ma a legjobb írók az olyan emberek, mint Barthes, Foucault, Deleuze, akik bizonyos értelemben kritikusok...“ Jean-Pierre Richard rokonszenves fenntartással fogadja ezt a „modern közhelyet“, s fiatal román kollégája (pár évvel ezelőtt egyetemi előadásainak hallgatója) közbekérdezésére kifejti, hogy ő az esszé e terjeszkedésében nem lát válságjelet, a kritikai szövegek mellett ugyanis kitűnő egyéb szövegeket is írnak prózában és versben, amelyek néhány esztendőn belül ismertté fognak válni.

A kritika — mint konkrét irodalom- és műbírálat — ugyancsak napirenden lévő, mondhatni központi kérdés hazai művelődési életünkben. Az irodalmi mű, a művészeti alkotás társadalmi funkciójának minél teljesebb érvényesítéséről van szó, sorozatban értekeznek erről írók, irodalmárok, műkritikusok a *Scinteia*-ban (lásd például Nicolae Balotă cikkét: *Actualitatea consacra opera literară*. *Scinteia*, 1975. 10.260.). Amint az ismert művészettörténész, Raoul Șorban újra leszögezi, a nem szűk kör számára dolgozó, hanem az egész társadalom figyelmére számító kritikusnak tág perspektívával kell rendelkeznie, saját korát és az előzményeket egyaránt alaposan kell ismernie, s tájékozottnak kell lennie az új, kortársi művészeti törekvésekben is, hogy hatékonyan, objektíven és tudományosan fejthesse ki véleményét. A kommunista kritikus csakis a vélemények nyílt szembesítéséért harcolva fejlesztheti ki a polemikus szellemet, az alkotó offenzívát (*Responsabilitatea socială a criticii de artă*. *Scinteia*, 1975. 10.259.).

E felfokozott társadalmi érdeklődés közepette különösen fontos a kritika műfaji sajátosságainak, kettősségének tudatosítása, amelyre többek között Eliot híres esszéi hívják fel a figyelmet: a kritika ugyanis egyidejűleg „megértés“ és „magyarázat“. Marian Papahagi ezt a gondolatot viszi tovább, a kritikusban újra feléledő olvasási szenvedély s a kritikus kiállás ellentmondását „a kritika »tragikus« feltételé“-nek nevezve. A gyakorlatban természetesen vannak konkrét példák, konkrét megoldások e „tragikus“, műfaji belső ellentmondás feloldására, a szubjektív és objektív oldal kiegyenlítésére. Ilyen példát mutat be Ion Pop szakmailag is izgalmas párizsi interjúja Jean-Pierre Richard-ral (*„Lectura este un abandon, o alunecare pe panta textului“...*). Richard a „tematikus kritika“ képviselője, eseményt jelentő könyvek szerzője (*Irodalom és érzékelés, Mallarmé képi világa, Tizenegy tanulmány a modern költészetéről, Tanulmányok a romantikáról; a Költészet és mélység* román fordításban is megjelent). A francia kritikus műveinek és módszerének s a modern irodalomtudományak alapos ismeretéről tanuskodó kérdésekre lényegi válaszok következnek, s így az interjúból egy érdekes irodalom-

értelmező irányzat rajzolódik ki. Richard-t ma főként „az írói táj“ érdekli — a szövegből kiolvasható „táj“, ami természetesen nem azonos a reális, életbeli tájjal; a papírról leolvasható „tárgyak“, összefüggések feltárását tűzi célul maga elé, azokat a rejtett összefüggéseket is, amelyekre a „jéghegy“ víz fölötti részéből lehet következtetni. Szövegközpontú ez a közelítés, de nem a szavak feltétlen tisztelete jellemzi, hanem a mögötte rejlő *dolgok* izgatják (ebben látja Richard önmaga és Barthes között a különbséget). Mindenesetre lényeges vonása az azonosulni tudás az elemzett szöveggel („az olvasás öröme“). A kritikai elem így első sorban az elemzendő mű kiválasztásában érvényesül Richard gyakorlatában, de nem zárja ki, sőt igényli a „távolítást“, a különböző szintek szembesítését; az írói táj vizsgálata mellett szinte is szükség van a szöveg ideológiai, formai, költői vizsgálatára s a tudatalatti, a „fantáziabeli“ elemzésére is.

Meggondolkoztató a válasz, amelyet Jean-Pierre Richard ad a tanár—tanítvány viszonyára vonatkozóan. A párizsi kritikus-professzor szerint a francia egyetemeken ma többnyire kollektív munka folyik, amelyet a tanár irányít, de nem „diktál“. A maga szempontjából nagyon hasznosnak véli a tanári gyakorlatot: önmagunk szüntelen ellenőrzésére, világosságra, nagyobb önfegyelemre kényszerít. A kölcsönös tanulás lehetőségéről van szó végeredményben...

K. L.

FILMINTERJÚ LUKÁCS GYÖRGYEL (Élet és Irodalom, 1975. 31.)

A nagy gondolkodóval életének utolsó hónapjaiban készített hét filminterjú közül hármát már közölt az *Élet és Irodalom*; e negyedik a Tanácsköztársaság leverése utáni Lukács Györgyöt szövegezteti meg: hogyan került kapcsolatba a kommunistákkal, hogyan jutott Bécsbe, miként dolgozott otthon az illegalitás éveiben.

A kommunistákhoz vezető út egyszerűnek bizonyult a háborúellenes, az oroszországi forradalmat figyelő szemmel kísérelő Lukács számára. Ide érve az emlékezésben eloszlat egy legendát: „Itt egy legendával kell szakítani, tudniillik azaz, hogy már ismertük Lenint. Lenin műveinek fordítására sokkal később került sor, és tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy csak a bécsi emigrációban kezdtünk komolyan foglalkozni Leninnel mint teoretikussal.“

A sajtó szakadatlanul foglalkozott az orosz helyzettel, a forradalommal, a hatalom megragadásával. Lukács — amint vallja, Ady hatása alatt — úgy ítéli meg a helyzetet, hogy hazájában is „forradalmi robbanásra van szükség, amely elsősorban a hűbériség összes maradványait, és egy modern Magyarországot teremti“. A kivezető utat tizennyolc őszén még ő sem látja világosan: „Nem állíthatom, hogy biztos képzeteim voltak...“ Az út korántsem volt egyenes. Összel még szembefordult a kommunista állásponttal, de minél tisztábban látta a fejlődést, a dolog szükségszerűségét, annál gyorsabban fejlődött „a kommunizmus iránti hajlandóság“-a, és 1918—1919 fordulóján megírta *Taktika és etika* című cikkét, amellyel a kommunista mozgalom hívé-

vé szegődött. December közepén csatlakozott a párthoz, vagyis bejelentette belépését, de — amint vallja — párttagsága kérdését sosem intézték el: „Már népbiztos lettem, de még nem vettek fel a párthoz a szó formális, bürokratikus értelmében.“

Az első időben ideológiai szerepet töltött be: előadást tartott munkásoknak a diktatúráról és a demokráciáról (hatására többen iratkoztak be a párthoz), az *Internacionálé* című folyóirat szerkesztőbizottsági tagja lett. Ez a helyzet februárban — amikor Kun Bélaékát lefogta a rendőrség — megváltozott. Vita keletkezett a párthoz arról, hogy folytassák-e a napi politikát, vagy pusztán ideológiai munkára szorítkozzanak. Az előző vélemény győzedelmeskedett: a pártmunkát folytatni kell. Megjelent a *Vörös Újság*, kommunista gyűléseket szerveztek, úgyhogy nem sokkal Kunék kiszabadulása után megint létezett a fővárosban — és részben vidéken — egy működő kommunista párt. Tagja lévén a második Központi Bizottságnak, mindennek Lukács György is részese volt. Minthogy az elfogadók listáján szerepelt a neve, féllilegalitásban működhetett, s az egyes szervezetek megalakításában nem vehetett részt; a Központi Bizottság elvi határozatainak meghozatalában segédkezett. A Tanácsköztársaság bukása után Lukácsot és Korvint azaz biztákt meg, hogy maradjanak otthon, illegálitásban. Korvint csakhamar elfogták, s ezzel elvágták a mozgalomtól Lukácsot, aki ezt felismerve — munkalehetőség híján — mindent elkövetett, hogy kijusson Bécsbe. (Kun Béla szimpatizáns polgároknál ilyen célra pénzt hagyott letétben. Segítséggükkel jutott ki Bécsbe mint a Mackensen-hadsereg egyik tisztjének sofőrje.)

Az 1919-ben megindult *Rote Fahne* magyar mellékletében Lukács és néhány társa igyekezett megszólaltatni a pártot. Amikor a forradalom vezetői kijötték a börtönből, mindjában szélesedett a mozgalom, és 1920 elején — ekkor Kun Béla is elhagyta Karlsteint — létrejött egy központi bizottság (Kun, Landler, Szántó Béla, Hirosik és Lukács), és átvette a tényleges vezetést.

Az 1927—1928-as években Lukács főként agitációs és pedagógiai tevékenységet fejtett ki: előadásokat tartott, szemináriumokat vezetett. Teljes illegalitásban 5-6 embert titokban felhozattak, s előadásokat, szemináriumokat tartottak nekik. Részt vett ezenkívül a kommunista sajtó munkájában.

Pártvezetőségbeli tevékenységének a Blum-tézisek (1928—1929) vetett véget. „...arra a meggyőződésre jutottam — vallja —, hogy a Horthy-rendszer esetleges válsága nem azonnal veti fel Magyarországon a diktatúra kérdését, hanem a válság abban a formában nyilvánul meg, amit Lenin kilencszázötben a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrájának nevezett, és hogy ebből fog aztán a proletárdiktatúra kinőni.“ Konfliktusba került ezzel az azonnali diktatúra elvét valló Kun Bélaékkal, és megszűnt a Kommunista Párt vezetőségi tagja lenni. A Komintern VII. kongresszusáig kívül állt a magyar párton. Moszkvában élt mint az emigránsok szervezetének tagja, az *Új Hang* című folyóirat munkatársa. Előadásokat tartott, cikkeket írt, „amelyekben, a mai olvasó számára talán meglepően, nem ortodox kifejezéseket használtam“. Híres nyulacska-példázata: „A marxizmus Himalájája ugyan a világnézeteknek, de az ott ugráló nyulacska ne képzelje magát nagyobbnak a síkság elefántjánál.“

Lukács 1945—1948 közötti propagandája alkalmas volt arra, hogy az írók és a tudósok legjobb része közeledjék a kommunizmushoz.

VITA A JÖVŐ FILOZÓFIÁJÁRÓL (Revista de filozofie, 1975. 3.)

Mi lesz a filozófia sorsa? Melyik lesz a jövő filozófiája? — kérdezi Pavel Apostol, az ismert filozófus.

Az első kérdésre adandó felelet lényegében megegyezik a következő kérdésekre adott válasszal: a rohamosan fejlődő szaktudományok nem teszik-e fölöslegessé a bölcséletet? Vajon a részstudományok nem fosztják-e meg a filozófiát saját kutatási tárgyától?

A jövő filozófiája szükségszerűen összefügg a filozófia jövőjével. Az előbbi

kérdés pozitív megoldása csak az utóbbira adott igenlő válasz, valamint a jelenlegi filozófiai irányzatok elismerésének körülményei közt lehetséges. Ezen túlmenően, a bölcsélet távlatának és a holnap filozófiájának nyugtalanító kérdéseire csak egy olyan ideológia keretében találjuk meg a helyes magyarázatot, amely adekvátan tükrözi a társadalom életét, a történelem alakulását és az emberi sorsot. Tudvalevően, Marx keményen bírálta az egész előző filozófiát azért a „mulasztásáért“, hogy csupán a világ értelmezésére szorítkozott. Ő a filozófusok hivatását az egész emberiség hivatásával összhangban látvónak látta; ez pedig nem más, mint a világ, vagyis a társadalom és az ember forradalmi átalakítása. Ezzel a merőben új szemlélettel Marx voltaképpen újraértelmezte a filozófia társadalmi funkcióját, kutatási tárgyát és módszerét.

Visszautasítva Hegelnek a filozófiáról mint a tudományok tudományáról vallott nézetét, Marx túlhaladta a „vagy tudomány, vagy bölcsesség“ téves alternatíváját, és kimutatta, hogy a létről kialakított eszméink valójában olyan elvonatkoztatások, amelyek a társadalmi tevékenységben gyökereznek. Ezért tárgya, illetve feladatai meghatározásakor az igaz filozófiának az alapból, az emberi létfeltételek beható elemzéséből kell kiindulnia. Mert mindazt, amit a világról s benne önmagunkról tudunk, az átfogó értelemben vett társadalmi gyakorlatban szerezünk.

Helyettesíthetik-e a szaktudományok a filozófiát? Lear király sorsára juthat-e a bölcsélet? Nem. Mert a bölcsélet felségterülete az Egész, a totalitás. Egyetlen szaktudomány sem foglalkozik a társadalom és az ember által birtokba vett valóság rendkívül bonyolult összefüggérendszerével, az egészében vett társadalmi gyakorlattal.

Világszerte élénk, néha egészen heves vita folyik arról, hogy melyik lesz a jövő filozófiája. Magától értetődik, valamennyi irányzat hívei saját magukat tekintik a holnap filozófia képviselőinek. A kizárólagos, egyoldalú álláspontok mellett találkoznak olyan törekvésekkel is, amelyek arra irányulnak, hogy a különböző irányzatokat, áramlatokat összemosásuk. A legutóbbi filozófiai világgongresszuson például A. Bahm amerikai gondolkodó a jövő filozófiáját a legkülönbözőbb irányzatok eklektikus összekapcsolásában vélte felismerni.

A kortárs filozófiai irányzatok tárgyi-lagos elemzéséből azonban kiderül, hogy: 1. napjaink leghatékonyabb filozófiája a marxizmus — lenini filozófia; 2. a marxizmus erőteljes hatással van mindazokra, akik

elkötelezték magukat a társadalom átalakítása mellett; 3. filozófiának bevallott elenségei is kénytelenek voltak átvenni a marxizmus néhány alaptételét bizonyos témák elemzéséhez.

A tények, a filozófiai élet sajátos feltevélei és bölcséletünk további térhódítása alapján arra következtetünk, hogy napjaink legtermékenyebb és leghatékonyabb filozófiája a marxizmus. Filozófiánk alaptételei korunk szellemi életének egészséges magvát alkotják, és ezen az alapon bizvást mondhatjuk, hogy a jövő filozófiája a marxizmus lesz.

MUNKANÉLKÜLI ÉRTELMSÉGIEK (Merkur, 1975. 6.)

Kísértet jár a Szövetségi Köztársaságban — állapítja meg Ivo Frenzel —, a „szellemi proletariátus” kísértete. A főiskolák tartós növekedésével az NSZK-ban már 1980-ban egymillió diákkal kell számolni. Addig is várható, hogy a magas szakképesítésű értelmiségiek képzésében mutatkozó „túltermelés” olyan súlyos problémákat szül, amilyenek a húszas évek óta itt ismeretlenek voltak.

A szerző szerint a munkanélküli értelmiség sajátos társadalmi esetet jelent. A hosszas, mind egyéni, mind társadalmi szempontból igen költséges tanulmányok után a főiskolát végzett viszonylag későn helyezkedik el szakmájában, körülbelül 28. életévének betöltése után. Ez az értelmiségi későn startol tehát, a hagyományos elvárások szerint azonban, a társadalmi piramis megfelelő helyén, jól fizetett és presztízsnak örvendő állásnak kellene őt várnia. Sokáig úgy tűnt, a gyors fejlődésben levő országban semmi sem akadályozhatja az ún. akadémiai pályákra lépők szinte korlátlan érvényesülését. Hiányoztak azonban az alapos szakmaelemzések, és teljesen háttérbe szorult az iskolapolitika gazdasági motivációja.

Két évvel ezelőtt — írja Ivo Frenzel — teljesen elképzelhetetlen lett volna, hogy a műépítészek és építészmérnökök alkotják majd a szakmai munkanélküliek legnépesebb (20%) csoportját. Ma az a helyzet, hogy sokévi tapasztalattal rendelkező szakemberek állás nélkül maradtak, az utánpótlás pedig csak súlyosbítni fogja a helyzetet. A kilátások a vegyiparban is gyengék, elhelyezkedésük során a jogászoknak is jelentős akadályokkal kell megküzdeniük.

Ha arra a kérdésre keresik a választ, mit hoz a jövő, akkor figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy az értelmiség sem szakmai, sem társadalmi szempontból nem homogén képződmény. Az orvosi utánpótlás tekintetében például még hosszú távon is hiánnyal kell számolni.

A Merkur szemleírója úgy látja, hogy e jelenségek mögött — a pesszimisták nézeteivel ellentétben — nem valaminő katasztrófális méretű értelmiségi túltermelésről, hanem csak az ún. ipari társadalomban végbemenő struktúraváltozások következményeiről van szó. A technikai fejlődés a legtöbb országban — nemzedékekkel ezelőt még elképzelhetetlen arányú — keresletet támasztott magas képzettségű szakemberek iránt. Ez a tendencia még tart. A statisztikák továbbá azt mutatják, hogy az egyetemi diploma változatlanul nagyobb biztonságot jelent a munkahely megőrzésében. Persze, kérdéses — teszi hozzá a szerző —, mennyire marad érvényes ez a tétel az olyan „divatos” szakmák esetében, mint a szociológia, a politológia és a kommunikációtudomány. A színháztudomány és a publicisztika viszonylatában a végzetek száma többszöröse a reális szükségleteknek.

Túl a jelen és a közeljövő várható problémáinak jelzésén, a Merkur szemleírójának konklúziói értelmiségszociológiai szempontból is érdekesek. A jövő értelmisége egyre kevésbé fog — szerinte — ahhoz az irástudóhoz hasonlítani, akit hagyományosan ismerünk. Mindenekelőtt egyetemi képzettségű szakember lesz, aki azonban már nem talál szinte automatikusan munkahelyet. Az egyetemi végzettségnek már nem lesz olyan presztízse, hogy a szakmai kockázatot megszeménoen kizárja. A különböző szakképesítések birtokosait kudarc fenyegetheti annak következtében, hogy a gazdasági és technikai fejlődés megváltoztatja vagy egyenesen megszünteti az illető szakmát. Ezért már a diáknak figyelemmel kell követnie az elhelyezkedési lehetőségeit meghatározó tendenciákat, az idősebbek számára pedig szinte szabályszerű lesz az át- és továbbképzés.

Cikke befejező részében Ivo Frenzel arra buzdít, hogy az új szellemi munkanélküliség fényében gondoljuk újra az értelmiség társadalmi szerepét.

GÁL LÁSZLÓ ÉS A FIATALOK (Magyar Szó, 1975. 196.)

Hommage à Gál László címen az újvidéki napilap melléklete, a „Kilátó” a hetvenhárom éves korában elhunyt költőre emlékezik. Bori Imre a kételkedőt idézi („a legjellegzetesebb —közösségi ember— a mi világunkban” — írja Bori ugyanerről a Gál Lászlóról, akit a jugoszláviai magyar költészet legnagyobbjának tart), ugyanezt teszi Szelei István, személyes emlékei, találkozásai alapján, Utasi Csaba és Végel László pedig főképpen e kételkedés pályavégi eredmé-

nyeit méltatja, az *Új Symposion* fiataljainak megbecsülését fejezve ki. (Végl cikkében olvassuk: „Az a lírikus volt Gál László, aki elfogadta a történelem nagy kihívásait, élete utolsó másfél évtizedében, az összegezés, az elmélyülés természetesen korszakában egy gazdag és változatos élet forradalmi tapasztalatait, elmentmondásait, fájdalmait és reményeit tudta elmondani vallomásos verseiben...“)

Hornyk Miklós, aki néhány évvel ez-előtt izgalmas interjúsorozatot jelentetett meg a *Híd*-ban, a magyar irodalom nagyjait bírva szólásra, most *Az utolsó percek* címmel anekdotikus formában rendkívül jelentős beszélgetésfoszlányokat közöl, amelyek Gál László emberi-költői tartására, az igazi költő tiszteletreméltó magatartására vetnek fényt. Íme az egyik: „— Hatvány Lajos és Németh László nem szenvedhették egymást — ez volt Laci bácsi egyik jellegzetes példázata. — Volt is rá okuk éppen elég. Hatvány Ady fegyvertársa volt, de eléggé szerény tehetségű író. A fiatal Németh László le is szedte róla a keresztvizet annak rendje-módja szerint. A negyvenes évek végén, amikor az *Izony* megjelent, Hatvány a barátainak így panaszzkodott: »Ilyen az én szerencsém. Ha valami jót akarok olvasni, Némethet kell kezembe vennem...« Az én szerencsém a Hatványéhoz hasonlatos, vigye el az ördög. Énrólam a *Symposion* szedte le a keresztvizet, és most minden hónapban türelmetlenül várom a megjelenését. Mondd csak, miért késik ennyit ez a folyóirat? No persze, a többi is késik, de az nem hoz ki a békétűrésből.“ A poén: halála előtt néhány héttel Gál László ismét a Hatvány-anekdotát idézte, de most abból az alkalomból, hogy az *Új Symposion* verseket kért tőle, közlésre. „Laci bácsi füstfelhőbe burkolózt. — Valami félreértés lehet a dologban. De azért jólesett, hogy eljöttek.“

A „Kilátó“ összeállításában olvashatjuk a költő vallomását, a hetvenedik születésnapon közölt interjúból: „... Jugoszláviai magyar költőnek lenni és szocialistának, azt is jelenti, hogy népeink, a népek közeledését szolgálja. A békét. Hogy mit veszít a költő, ha lemond bármelyikről? Az emberséget, a költőiségét, mindent.“

ANGLIA VÁLTOZÓ ARCA (Observer, 1975. június 15.)

A legutóbbi évtizedben a szigetországi városok arca gyors változást mutat: a kertés házak, a kényelmes peremvárosok, a gyárnegyedek körüli keskeny utcák és kis üzletek, sőt a nem is olyan

régi hagyományra visszatekintő, általában közepes-polgári szinten élőkől központi terv nélkül felépített tengerparti nyaralók (például Jaywick Sands) az idő múlásával, az épületek elhasználásával és az igények megváltozásával párhuzamosan egyre nagyobb veszélynek vannak kitéve. A bontásokkal, átépítésekkel az angol vidéki városok otthonos, bensőséges jellege is megváltozik — illetve megváltozna, ha nem mutatkoznának eredményes kísérletek is a régi, tradicionális vonások és az új urbanizációs technikai követelmények összeegyeztetésére. Worcester, Bristol, Leeds, Cardiff, Glasgow, Newcastle régi központjai nem tudtak ellentálni a időnek, a hagyományörzés itt nem lehetett olyan eredményes mint Oxford, Bath vagy London esetében.

Régi városok egy-egy negyedének átépítési tervében sok szempontot kell figyelembe venni. Newcastle Byker nevű munkásnegyede — Stephen Gardiner (*The Changing Face of Britain*) és Rosalind Morris cikke (*What Byker People Think About It*) egyaránt kiemeli — jó példa arra, hogyan lehet kielégíteni a lakosság helyhez-tradícióhoz ragaszkodását egyrészt, a korszerű városépítési feltételeket másrészt. 1969-ben a városi tanács Ralph Erskine-t, a 25 éve Svédországban élő kitűnő építész bízta meg Byker átépítési tervének elkészítésével. Amint a leírásokból és fényképekből kiderül, Erskine legnagyobb ötlete egy hatalmas „fal“ építése volt; Európa e leghosszabb lakóháza, amelyet 9500 emberre terveztek, hivatott feltartóztatni az autótól hatalmas zaját, mögötte viszont, mint a csodaországban járó Alice, virágoskerteket, varázslatos helyeket, képzelőerőről tanúskodó emberi otthonokat találunk (és az embereknek el sem kellett hagyniuk a megszokott környezetet).

Nem kisebb gond a XIX. századinál többnyire nem régebbi, népszerű peremvárosok megőrzése, megújítása. Oxfordnak, pontosabban Észak-Oxfordnak — jelzi John Patten (*In Defence of Suburbs*) — szerencséje volt, a múlt században nem lévén ipara, ami idevonzotta volna az embereket; mégis egész peremvárosokat s nem csupán egyes házakat megőrizni igen nehéz, sok energiába és pénzbe kerül. A helyes választ, a helyes arányt nehéz megtalálni, de nyilván nem szabad feladni az angol városkép olyan hírességeit, mint például Oxford tiszta, zöld növényzettel körülvett, piroséglás utcáinak látványát... Jaywick „ősinék“ semmiképpen sem nevezhető, de a „do-it-yourself“ (csináld magad) elvét képviselő bungalóit is megvédte egyelőre tulajdonosainak elszánt ragaszkodása a hagyományokhoz.

A FILM MÁGUSA
(Newsweek, 1975. aug. 18.)

Fellinit, Hollywood Akadémiája Díjának, a cannes-i filmfesztivál nagydíjának, a New York-i Filmkritikusok díjának győztesét, *Az országút*, a *Cabiria éjszakái*, a *La Dolce Vita*, a *Nyolc és fél* rendezőjét nem most először nevezik „il mago”-nak, varázslónak. Olaszországban jobban tisztelik, mint a leghíresebb filmstárokat, jobban ismerik, mint bármelyik politikust — írja a tájékozottságáról híres mesterről, a modern filmtörténet klasszikusáról, akit ma is az egyik legszabadabb gondolkodású („one of the most unorthodox”) kortársi filmrendezőnek tartanak. Tízmillió dolláros költséggel most készülő filmjének, a *Casanová*-nak forgatása közben egy hetet töltött Fellinivel a lap riportere, Edward Behr, s Carter S. Wisemannel közös cikkében „élőben” mutatják be olvasóiknak a „varázslót”.

Mi is hát Fellini varázslatainak lényege, hol a kulcs a titok megfejtéséhez?

„A régi mítoszok már nem hatnak — mondja Federico Fellini. — A vallás és a biztonságérzet összeomlott, mert már nem teljesíti védő funkcióját. Az emberek viszont nem tudnak mítoszok nélkül élni, mindig újakat keresnek.” Nos, ő filmjeivel ezt az új mítoszt igyekszik megteremteni; s ha kísérletei néha kaotikusaknak is tűnnek, a rendező azt mondhatja — amint gyakran mondta is —, hogy a filmek, akárcsak az emberek, elkerülhetetlenül tele vannak hibákkal...

A Petronius alapján készült *Fellini Satyriconja*, majd a *Fellini Rómája* után (jellemző a filmcímekben szereplő rendezői név!) Fellini sok híve aggódva fogadta a rendező fokozódó vonzódását a groteszkhez, a gyermekkort idéző *Amarcord* aztán megnyugtatta követőit. A hatalmas apparátussal, de meglehetősen titokzatosan készülő *Casanova* ismét felcsigázta az érdeklődést. (A korabeli hajviselet pontos utánzása érdekében ezer párokát rendeltek, egynek az ára több mint 350 dollár!) Máris úgy beszélnek róla, mint az 1976-os esztendő nagy filmeseményéről.

Erdős I. Pál: Avasország